

פרקים ממשנתו של

הרב יוסף קאלאצקי

ראש בית המדרש יד אברהם

ניו יורק

מהות חג פסח וההכנה הנצרכת לו

הקדמה

עלינו להכין עצמנו כ"כלי קיבול" כדי לקבל את ההשפעה הגדולה של חג הפסח

המהר"ל מבאר שה"מועדים" הם הזמן שבו נועדים ["נפגשים"] כלל ישראל עם הקב"ה, והמילה "מועד" היא מלשון "ונועדתי לך שם" מבין הכרובים. ולאור זאת, המועדים כולם הם זמנים מיוחדים לקירבה של עם ישראל אל הקב"ה, כאשר לכל מועד יש את ההשפעה המיוחדת הנובעת מהקירבה הזאת, ועלינו להכין את עצמנו לאותו "מפגש של קירבה" עם הקב"ה.

ולאור דברי המהר"ל אפשר לבאר, שהיות ופסח הוא זמן הגאולה, לכן הוא זמן שבו יכולים אנו לזכות לקירבה מיוחדת שתבטא בגאולה, ועל כן אמרו חז"ל כי "בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל".

הרמח"ל מבאר, שההשפעה של המועדים חוזרת על עצמה מידי שנה בשנה, אלא שאנו צריכים ליצור בכל פעם את כלי הקיבול לקבל את ההשפעה הגדולה הזאת.

הוא מבאר, שכל צורת "ליל הסדר", ואפילו מה שהוסיפו ותיקנו חכמים, כמו מצות ארבע הכוסות, ומצות אכילת המרור בזמן הזה, הכל הוא כדי שנבנה בעצמנו את "צורת הענין", דהיינו, כאילו אנו יוצאים עתה ממצרים, כדי שההשפעה שהיתה ביציאת מצרים תחזור ותרד גם עלינו באותה העוצמה.

ולפי זה, אפשר להוסיף לומר, כי בערב פסח עלינו לבער את החמץ מן הבית, ולפי האר"י, גם את החמץ מן הלב, שהן המידות הרעות, כדי שלא תהיה כל מניעה מזרימה שוטפת של ההשפעה הגדולה שמזרים אלינו הקב"ה, והכל לפי הכנתנו לקבל את ההשפעה.

ולאור זאת ניתן לומר, כי מה שחייב אדם לראות את עצמו בליל הסדר כאילו הוא יצא ממצרים, כי בהרגשה גבוהה כזאת, שהוא חש כאילו הוא עצמו יוצא ממצרים, הוא נעשה כלי קיבול גדול וראוי לקבל את השפעת היציאה ממצרים, כמו שהיתה ההשפעה ביציאת מצרים.

וכמו כן נראה לומר, כי העובדה שליל הסדר הוא ליל שימורים לדורות, ונפסק בשולחן ערוך כי בקריאת שמע על המיטה אין צורך לומר את פסוקי השמירה, כל זה הוא כדי להמחיש לנו כי הקב"ה כאילו "נכנס לתמונה" כימי צאתנו ממצרים.

ומכאן, שעבודת הכנה גדולה ואחראית מוטלת עלינו, להגיע לחג הפסח מתוך הבנה, שההשפעה הרוחנית הגדולה הנובעת מהחג הזה, והקירבה להקב"ה שאפשר לזכות בה, הכל תלוי בבניה העצמית שלנו ככלי קיבול, להיות מוכנים לכל זה בזמן הראוי לכך.

ב"אנכי ה' אלקיך – אשר הוצאתיך מארץ מצרים", יש ביטוי עמוק לאהבת ה' את עמו ישראל

הדיברה הראשונה בעשרת הדברות, מתחילה ב"אנכי ה' א-לקיך", ולפי הרמב"ם [בתחילת היד החזקה] היא המצוה להאמין בה'.

ודנו רבותינו הראשונים בשאלה, מדוע ממשיכה הדיברה הזאת במילים "אשר הוצאתיך מארץ מצרים, מבית עבדים", ולא במילים "אשר ברא שמים וארץ"!!

כמו כן, דנו בשאלה מדוע מתבססת האמונה בה' על כך שהוציא אותנו ממצרים, ולא על מעמד הר סיני עצמו, שהרי היתה בו התגלות גדולה יותר מיציאת מצרים!?

רש"י מביא את דברי המכילתא, המבארת את המילים "אשר הוצאתיך" באופן הזה:

"כדאית היא ההוצאה – שתהיו משועבדים לי".

יתכן שהמכילתא ורש"י מתכוונים ליישב את שאלות הראשונים הללו, ולפיהם המילים "אשר הוצאתיך מארץ מצרים", באים לבאר ולהגדיר מדוע הקב"ה מכנה עצמו כלפינו בתואר "אלקיך", ולא כדי לבסס את עצם האמונה בהקב"ה.

וכך הוא ביאור הכתוב, לדבריהם: אנכי ה' אלקיך, משום שביציאת מצרים הוצאתיך מעומק השפלות, ובתוך זמן קצר זיכתי אתכם ורוממתי אתכם לפסגת הרוממות, עד שנהייתם ראויים לעמוד לפני, לראות את כבודי בהר סיני, ולשמוע במראה הנבואה את קולי המדבר אליכם.

בדברים אלו, גילה הקב"ה עד כמה הוא אוהב את עם ישראל, כי עם ישראל לא היה ראוי לזכות הגדולה הזאת, ובכל זאת היטיב הקב"ה עמנו, והוציאנו בנסים גלויים ממצרים.

מצרים היתה באותה העת הממלכה הגדולה ביותר בעולם, והיא נהרסה כאשר הוציא הקב"ה את עמו ישראל מתוכה. ולכן, ביציאתנו לחרות משיעבוד מצרים, נוכחנו בגודל אהבתו של הקב"ה אלינו, ומתוך כך השתעבדנו אליו.

הקב"ה טיהר אותנו וזיכך אותנו מטומאת מצרים, וקירב אותנו אליו בקירבה הגדולה ביותר, ובכך הוא גילה את אהבתו הגדולה אלינו. "כדאית היא ההוצאה – שתהיו משועבדים לי". דהיינו, השיעבוד שלנו אליו, הוא תוצאה מהבנתנו עד כמה הקב"ה אוהב אותנו, אהבה שהתגלתה במלוא עוזה באופן היציאה ממצרים, ובהזדככות ובהתרוממות שזיכנו הקב"ה.

"כדאית היא ההוצאה", המובן הוא, שנכיר את אהבת ה' אלינו, ונדע שלכן הוא קורא את עצמו "אנכי ה' א-לקיך". ובשל אהבתו אותנו - אנו משתעבדים לו, שיעבוד של אהבה!

כל שלבי הבניה של עם ישראל ביציאת מצרים –

מראים את גודל אהבתו של הקב"ה לעמו ישראל

שלבי הבניה של עם ישראל היו:

- א. גלות מצרים.
- ב. עשרת המכות.
- ג. היציאה ממצרים.
- ד. קריעת ים סוף.
- ה. קבלת מקצת מצוות במרה.
- ו. מעמד הר סיני.
- ז. השראת השכינה במשכן

הקב"ה בחר תחילה באברהם, ולאחר מכן, בזכותם של שלשת האבות כולם, נבחרנו להיות עם ה'.

אך הבחירה הזאת, כשלעצמה, לא הספיקה, אלא היינו צריכים לעבור מספר שלבים עד שזכינו להיות עם ה' בפועל, ושתהא שכינתו של הקב"ה שרויה בתוכנו.

כל השלבים הללו היו דרושים כדי לכונן את עם ישראל על דרגתו הרוחנית הגבוהה, והם נעשו בהדרגה, בזה אחר זה, כדי שיוכל העם להתקדם ולעלות אל פסגת רוממותו, כפי שחפץ הקב"ה, לתועלת עם ישראל.

כך, שאם נתבונן היטב, נווכח כי בכל השלבים מתגלית אהבת ה' הגדולה אלינו, והיא הבסיס של כל שלב משלבי הבנין של עם ישראל.

השלב הראשון - גלות מצרים

שלב זה הוא כה חשוב בבניית עם ישראל, עד כי הצטוונו עליו בתורה "וזכרת כי עבד היית במצרים", שהיא מצות עשה.

מדוע יש חשיבות כה גדולה לזכור את העבדות במצרים?

התשובה לכך נמצאת בהכרת הצורך בגלות מצרים ובעבדות הקשה.

חז"ל אומרים, כי ההודעה שהודיע הקב"ה לאברהם אבינו "ידוע תדע, כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום, ועינו אותם ארבע מאות שנה", היתה מענה לשאלתו של אברהם אבינו [לאחר שהבטיח לו הקב"ה את ארץ ישראל], "במה אדע כי אירשנה?".

אברהם אבינו היה ראש המאמינים, ולא יתכן שבשאלתו "במה אדע כי אירשנה" היה חסרון כל שהוא באמונה. אלא, היה בדבריו ביטוי של דאגה, שמא לא ישמרו צאצאיו את דרך ה', ואז לא יהיו ראויים לקבל לידם את ארץ ישראל שהובטחה לו ולזרעו.

ולכן, ענה לו הקב"ה: "ידוע תדע, שאין המתנה של ארץ ישראל שנתתי לך ולעם ישראל מוטלת בספק אם יהיו ראויים לה או לאו, כי בודאי יהיה עם ישראל ראוי לה. לפי שגם אם יתדרדר העם לשיא השפלות, כפי שאכן אירע לו בגלות מצרים, עדיין תישאר מדרגתו הרוחנית איתנה, וברגע קט הוא יהיה מסוגל לצאת משפלותו, ולהגיע למצב בו "ראתה שפחה על הים, מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי הנביא".

לכן, מוטל עלינו לזכור כי אכן עבדים שפלים היינו במצרים, וכי יצירת המצב של השפלות והיציאה ממנו, נעשתה מכח אהבתו אלינו - במטרה לגלות לנו איזה כוחות נפש אדירים יש לכל יהודי.

שפלותנו במצרים, והיציאה משם למרות שלא היינו ראויים לצאת מהשפלות הזאת, נועדו להוכיח לאברהם אבינו, ולכל הדורות בעתיד, עד כמה נעלים אנחנו, שבתוך זמן קצר ביותר יכולים אנו לצאת מכזאת שפלות ולהגיע לכזאת מדריגה עליונה של קבלת התורה. וכל זאת, כיון שהקב"ה אוהב אותנו.

השלב השני – עשרת המכות

מבואר בתורה, שעשרת המכות אשר הוכו המצרים, נועדו עבור בני ישראל ועבור המצרים.

לגבינו היתה מטרת המכות - "למען תספר לבנך ולבן בנך את אשר התעללתי במצרים, ואת אותותי אשר שמתי בם, וידעתם כי אני ה'" [שמות י ב], ואילו לגבי מצרים נאמר, "וידעו מצרים כי אני ה'" [שמות ז ה].

מדוע נבחרה דוקא מצרים למטרה זאת?

מבארים המפרשים: מצרים היתה באותה עת הממלכה התרבותית הגדולה והחשובה בעולם, והשפיעה רבות על הלך המחשבה של כל אומות העולם בעת ההיא. לכן, המכות שהכה הקב"ה את מצרים במטרה ש"וידעו מצרים כי אני ה'", היו מכות אשר השפיעו שפע של אמונה בה' בין כל האנשים בעולם.

זו היא גם הסיבה שהקשה הקב"ה את לב פרעה, כדי להרבות את האותות והמופתים בארץ מצרים, על מנת שכל יושבי תבל יכירו בהקב"ה, וידעו גם ידוע כי מי שמורד בו, סופו להענש כמו שנענשו פרעה ומצרים. ומאידך, יכירו הכל באהבת הקב"ה לעם ישראל, וכי מכח אהבתו לעם ישראל הוא בחר בהם להיותם עם ה'.

ברעיון זה מסביר גם רבי יהונתן אייבשיץ את דברי חז"ל על הפסוק במגילת איכה "היו צריה לראש", שכל המיצר לישראל נעשה ראש. שכך היא הנהגתו של הקב"ה, שהוא "משגיא לגויים, ויאבדם" [איוב יב כג]. דהיינו, שהוא מרומם אומה מסוימת או אדם מסויים העושים צרות לעם ישראל, ומרומם אותם עד כדי כך שנראה הדבר שאי אפשר לנצחם, ואז הוא מפילם ממרום הצלחתם, וכל זאת, כדי שיכירו כל באי עולם כי הקב"ה הוא המנהיג את העולם, ויווכחו לדעת מהעובדה שכל המיצר לישראל בדוקא נעשה לראש ובסוף הוא נופל, עד כמה אוהב הקב"ה את עמו ישראל.

השלב השלישי – היציאה

המדרש רבה [שיר השירים ב] אומר, שכאשר בא משה אל בני ישראל ובישר להם את דבר הגאולה, הם טענו נגדו שעדיין לא הגיע הזמן שקבע הקב"ה לאברהם אבינו, שהוא ארבע מאות שנה. וענה להם משה: הואיל והוא חפץ בגאולתכם, הרי הוא מדלג על החשבונות ועל הקצים! וטעם הדבר, כי אילו לא היו נגאלים אז, הם היו כלים מבחינה רוחנית, בהיותם שקועים במ"ט שערי טומאה.

בדברי המדרש הללו מתגלית אהבתו העזה של הקב"ה לעמו ישראל, שהקב"ה חפץ בקיומו. ואהבה זאת גרמה שהוא לא יתחשב בזמן הקץ שהוא עצמו קבע, אלא יקדים ויביא את הגאולה בטרם זמנה, וכדברי המדרש, "הואיל והוא חפץ בגאולתכם".

אהבתו של הקב"ה אלינו התבטאה גם ב"יציאה ברכוש גדול" –

לשון הפסוקים מורה כי הקב"ה היה צריך לבקש מבני ישראל שישאלו משכניהם כלי כסף וזהב, כדי שתתקיים הבטחתו לאברהם אבינו שעם ישראל ייצא ממצרים ברכוש גדול.

ולכאורה יש כאן שאלה כפולה: האחת, מדוע בכלל היה צורך שבני ישראל ייצאו ברכוש גדול?

וביותר יש לשאול, הרי ביזת הים היתה גדולה יותר ממה שנטלו ממצרים, ואם כן, מדוע הוצרכו לצאת מיד ביציאה ברכוש גדול?

והשניה, מדוע היה צריך הקב"ה לבקש מבני ישראל שישאלו ממצרים כלי כסף וזהב, ולא בדרך של לקיחה?

והתשובה היא, שרצה הקב"ה שייצאו ברכוש גדול דוקא בדרך של שאלה, כדי שלאחר מכן יוכחו המצרים שאין בני ישראל מחזירים להם את רכושם, ובוודאי הם ירדפו אחריהם כדי להשיב לעצמם את רכושם. וכל זה, כדי להביא את המצרים לים סוף ולאבדם שם, כדי להסיר את חששם של ישראל מהשתעבדות חוזרת. כי זה הוא טבעו של עבד, שכל עוד אדונו לשעבר קיים, הרי הוא חושש מפניו שמא יחזור וישעבדו.

אהבתו של הקב"ה לעמו ישראל מתגלית בכך שחפץ הקב"ה שתהיה הגאולה מושלמת, מבלי דאגה כלל.

ועוד יש להוסיף, שגם ביציאה ברכוש גדול מתגלית אהבתו הגדולה של הקב"ה לעם ישראל, שהבטיח לאברהם אבינו, שתהא יציאת בניו ממצרים יציאה מכובדת, לא יציאה של עבדים הנמלטים מבית אדוניהם, אלא יציאה של בני חורין עשירים, כראוי לעם ה' הנבחר.

השלב הרביעי – קריעת ים סוף

במדרש רבה נאמר, כי בשעה שנבקע הים וישראל עברו בתוכו והמצרים טבעו בו, שאלו מלאכי השרת: מדוע השתנה דינם של אלו מאלו, והרי אלו ואלו עובדי עבודה זרה היו!?

וקיטרוגם של מלאכי השרת היה דוקא בשעת ההעברה בים סוף, כי כל אדם בשעה שהוא נמצא במקום סכנה הרי הוא זקוק לרחמים מיוחדים כדי לצאת ממנה בשלום, ולכן, בשעה שעמדו המים כחומה משני צידיהם, קיטרוגו אז מלאכי השרת, איזה זכות יש לאלו יותר מאלו?

ובשעה זו הראה הקב"ה את אהבתו לישראל, שעל אף הקיטרוג, הוא מושיעם בגלל אהבתו אותם. ולכן, בשעה שייצאו בני ישראל מן הים ונעמדו לומר שירה, נאמר "ויאמינו בה" ובמשה עבדו", וכמבואר ברמב"ן, שבשעה זאת הגיעו בני ישראל לדרגת אמונה גבוהה שלא היתה מעולם, ורק בהר סיני היתה דרגת אמונה גבוהה הימנה.

כאן נוכחו בני ישראל, שעל אף שלא היו ראויים להנצל, בכל זאת ריחם עליהם הקב"ה, מאהבתו אותם, ולכן אמרו שירה מתוך התרוממות הנפש!

קריעת ים סוף היוותה גם שלב של הכנה לקראת מעמד הר סיני. העובדה שבני ישראל התרוממו למצב בו הם יכלו להצביע באצבעם ולומר במראה הנבואה "זה א-לי ואנוהו", העמידה אותם במצב רוחני נעלה ביותר, שמכוחו הם יכלו להתקדם ולהגיע לפיסגה הגדולה שיכול האדם להגיע אליה, במעמד הר סיני.

התחושה שהקב"ה, באהבתו אותם, מרומם אותם שלב אחר שלב, השפיעה רבות על בני ישראל, והיא שהביאה אותם לקבל את התורה באמירת "נעשה ונשמע".

השלב החמישי – בין היציאה ממצרים למעמד הר סיני.

לפני קבלת התורה בהר סיני, בהיותם במרה, נצטוו ישראל לקבל עליהם את הדינים, ואת מצוות שבת, פרה אדומה, וכיבוד אב ואם.

ויש להתבונן, מדוע הוצרכו בני ישראל לקבל על עצמם עול מצוות אלו עוד לפני שנכנסו לברית עם הקב"ה על קבלת התורה?

ומדבר זה נמצינו למדים לימוד נוסף עד כמה אוהב הקב"ה את עמו, שלכן הוא הורה להם לקבל על עצמם מקצת מצוות, כדי שיהיו ראויים לקבל את התורה בשלמות במעמד הר סיני.

שהרי מצינו בגמרא במסכת זבחים [קטז א], שכאשר ניתנה תורה לישראל שמעו כל אומות העולם ומלכיהם קול חזק, וחרדו ממנו. ועמדו המלכים בהיכליהם ואמרו שירה להקב"ה, שנאמר "ובהיכלו כולו אומר כבוד". ולאחר מכן נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע ושאלוהו "מה קול ההמון אשר שמענו? שמא מביא הקב"ה מבול לעולם!?", וענה להם בלעם, שהקול הזה הוא קולו של הקב"ה הנותן עתה את התורה לעמו ישראל, שנאמר "ה' עוז לעמו יתן". ואז פתחו כולם ואמרו "ה' יברך את עמו בשלום".

אומות העולם בשמעם את הקול הגדול הזה, ובהכירם את בורא העולם [עד שאפילו אמרו לפניו שירה], לא הושפעו כלל מהעובדה הזאת, אלא חזרו מיד לעבודת האלילים שלהם. זאת, כיון שלא היתה להם כל הכנה רוחנית לקבל משהו גבוה. לעומת זאת, את בני ישראל הכין הקב"ה, מאהבתו אותם, למעמד הר סיני, ולכן ביקשם שיקבלו על עצמם מקצת מצוות במרה, כי על ידי קבלת מצוות אלו התרוממה רוחם מקיומן, והיו מוכנים לקבל את התורה.

השלב הששי – מעמד הר סיני

במעמד הר סיני נוכח עם ישראל בגודל אהבתו של הקב"ה אליו.

הפתיחה של עשרת הדיברות במילים "אנכי ה' א-לקיך", שמשמעותם היא שהקב"ה מייחס את שמו עלינו, הוכיחה להם כי הם העם האהוב של הקב"ה. הם נוכחו לדעת כי רק אנו נבחרנו מכל העמים לקבל את התורה, ואין לזה כל הסבר אחר אלא מחמת אהבתו של הקב"ה אלינו.

אך יותר מזה אירע במעמד הר סיני, שבני ישראל הגיעו למדריגת האדם הראשון לפני החטא, והתבטלה מהם גזירת המות! וכדברי הכתוב בתהילים "אני אמרתי: אלהים אתם, ובני עליון כולכם", שאינכם מתים, כמו העליונים. [אלא שמדריגה זאת הפסידו בני ישראל במעשה העגל].

רק עם ישראל זכה לכך, לגילויי שכינה ברמה כזו, שמכוחו נתבטל פגם החטא של האדם הראשון, וממילא התבטל מהם עונש המיתה שנגזר בעטיו של אותו פגם.

בגילוי זה גילה הקב"ה את גודל אהבתו אליהם!

השלב השביעי – השראת השכינה במשכן

הרמב"ן מבאר שכבוד ה', אשר ירד על הר סיני באופן חד פעמי, מילא את המשכן בדרך קבע. וכפי שהיה נשמע קול ה' בדברו אל משה מתוך האש בהר סיני, כך היה נשמע קולו מבין שני הכרובים.

שני הכרובים היו סמל של ביטוי לאהבת ה' את עם ישראל, ומשמם היה יוצא הקול אל משה, כמו שהיה יוצא אליו בשעת גילוי האהבה הגדולה במעמד הר סיני.

ביום חנוכת המשכן, "היתה שמחה לפני הקב"ה כיום שנבראו בו שמים וארץ" [מגילה י ב], כי ביום זה, בהקמת המשכן, חזר הקב"ה והראה את גודל אהבתו לעם ישראל, במוחלו להם על חטא העגל, ונקרא יום זה בספר שיר השירים, "יום שמחת לבו", יום שמחתו של הקב"ה על שהוא שוכן בתוך עמו ישראל האהוב עליו. אך באותו יום גם מתו נדב ואביהוא, ולדברי חז"ל הטעם שנענשו על שבשעת מתן תורה הם "נסתכלו, והציצו בשכינה, ונתחייבו מיתה".

ויש לעיין, מדוע העניש הקב"ה את נדב ואביהוא דוקא ביום חנוכת המשכן, על כך שבשעת מתן תורה הם "נסתכלו והציצו, ונתחייבו מיתה", ולא חייבם מיתה מיד בשעת מתן תורה על כך ש"הציצו"?

ומביא רש"י [שמות כד ט יא] את דברי חז"ל, שלא רצה הקב"ה לערבב את שמחת התורה, ולכן המתין לנדב ואביהוא עד יום חנוכת המשכן.

אלא שעדיין השאלה עומדת במקומה, מדוע עדיף לערבב את השמחה של חנוכת המשכן במיתת נדב ואביהוא, על ערבוב השמחה במיתתם במתן תורה?

ונראה לומר, שהשמחה היא דבר הממריץ את יכולת התפיסה וההבנה. והיות ובשעת קבלת התורה היה צורך שיגיעו בני ישראל לפסגת הכרתם בהקב"ה, הרי אילו היתה השמחה נפגמת אז עקב מותם של נדב ואביהוא, היתה נפגמת בכך ההכרה המוחלטת של בני ישראל בהקב"ה. ולכן, נמנע הקב"ה מלהעניש את נדב ואביהוא בשעת מתן תורה, כדי שיהיו בני ישראל מחושלים באופן מוחלט בקבלת התורה. ורק לאחר מכן, ביום הקמת המשכן, הוא גבה את חובו מהם. כי אז, לאחר מעמד קבלת התורה בהר סיני, הם כבר היו מסוגלים לעמוד בכל משברי החיים עקב אמונתם, אמונה שהתייצבה באופן איתן במעמד הר סיני במלוא הריכוז של הנפש, ללא כל הפרעה.

יציאת מצרים מוכיחה כי לימוד התורה מביא ל"הרחבת הלב והדעת"

"ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבדה קשה".

האור החיים הקדוש מבאר שבני ישראל אכן האמינו שמשה הוא הגואל, וכי הקב"ה יוציא אותם משיעבוד מצרים, אך יחד עם זאת, הם "לא שמעו אל משה מקוצר רוח", שלא קבלו את דבריו כאילו הם דבר ממשי, משום שעדיין לא קיבלו בני ישראל את התורה, ולא היו "בני תורה".

ולפי האור החיים, מבואר מדברי הכתוב, שאילו היו בני ישראל בני תורה, היתה להם הרחבת הלב והדעת, ואז גם היתה בידם היכולת לסבול את השיעבוד, ולשמוע את דברי משה כדברים ממשיים ומוחשיים. אלא, היות ועדיין לא למדו בני ישראל תורה, הם לא יכלו להגיע להרחבת הדעת.

ונראה לבאר את הקשר שבין לימוד תורה להרחבת הלב והדעת, לפי דברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה [פרק ג הלכה ג]: "אין אדם לומד רוב חכמתו אלא בלילה. אמרו חכמים: אין רינה של תורה אלא בלילה, שנאמר [בספר ירמיה]: "קומי, רוני בלילה".

ירמיה הנביא, לאחר החורבן, ראה בחזון הנבואה, את הלילה האפל של הגלות שעם ישראל הולך אליו. הוא ראה את הצרות והיסורים שנכוננו לו, ואת השאלות והקושיות שיתעורר לפניו. ולכן הוא הציב לפנייהם את הדרך האחת והיחידה, שרק באמצעותה הם יחזיקו מעמד ולא יאבדו בחשכת הגלות והיסורים.

הדרך היא: קומי, רוני בלילה!

לימוד התורה בשעת הגלות, הנמשלת ללילה, מעניק לעם ישראל בהירות דעת, ומאפשר לסבול את הקשיים, ולעמוד בהם. כי כל אדם הלומד תורה, זוכה להבנה ולתפיסה מעולה. ובעיקר, הוא זוכה ל"הרחבת הלב והדעת". ואדם אשר יש לו הרחבת הלב והדעת, אינו לחוץ או מבולבל, אלא הוא מסוגל להתמודד עם כל הקשיים הגשמיים, וגם למצוא פתרון ברור לכל הקושיות והבעיות המתעוררות בפניו.

וכך גם אמר שלמה המלך בספר משלי: "כי תורה – אור". המשמעות של "אור" היא, ראייה מוחשית, בלי הצורך להשתמש בהגיון ובמחשבה. ולכן המשיל שלמה את התורה ל"אור", כי באמצעות התורה שהאדם לומד, מאירה האמת לפניו, והוא מסוגל לראות בצורה נכונה מה מתרחש בעולם, להבין למה הוא מתרחש, ולהכיר את תכלית הצרות והיסורים. רק מכה ראייה מוחשית שכזאת, יש לו כושר עמידה, ויש לו יכולת לסבול.

וכך גם מתבארים דברי חז"ל "בראתי יצר הרע, בראתי [כנגדו] תורה תבלין". כי כוחו הגדול ביותר של היצר הרע הוא בכך שהוא מסמא את עיני האדם מלראות את האמת, כי כאשר האדם הוא עיוור מלראות את האמת, הוא נתון תחת שלטונו של היצר הרע, כיון שאז האדם הזה אינו יכול להבחין עוד בין טוב ובין רע.

כוחה של תורה כנגד יצר הרע הוא בכך, שהתורה היא קרן אור, המאירה את דרך האמת לאדם הלומד תורה. כי בשעה שרואה האדם את האמת בראיה מוחשית, והטוב והרע ניצבים לעומתו ברורים כמות שהם, שוב אין אפשרות ליצר הרע למושכו או להשפיע עליו!

ולפי זה מבוארים היטב דברי האור החיים, שהיות ובני ישראל במצרים לא היו "בני תורה", הם חסרו את הרחבת הדעת, הנובעת מאור התורה, ולכן לא שמעו אל משה, מקוצר רוח ומעבודה קשה!

ודוגמא להרחבת הדעת הנובעת מלימוד התורה הקדושה, יש לנו ללמוד במעשה נפלא אודות הרבי מקלוזינבורג, שסיפר אותו הגאון רבי יעקב קמיניצקי זצ"ל

לפני עשרים וחמש שנה, כאשר נפתחו שערי ברית המועצות, והיהודים מרוסיה החלו להגיע לארצות הברית, פגש ר' יעקב ביהודי קשיש, ושאלו בשפה הרוסית האם הוא למד בילדותו בחדר, והלה ענה לו שאכן הוא למד קצת בחדר אך אינו זוכר דבר מאז [לפני שבעים שנה], ואפילו "שמע ישראל" לא זכור לו. אבל פסוק אחד הוא יודע, וזהו כל ידיעתו ביהדות. והוא: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב – מרוב כל!". ואת הפסוק הזה הוא ידע לומר היטב, ובמדויק!

ר' יעקב, שהתפלא לשמוע כיצד שגור בפיו של היהודי הזקן הפסוק הזה, שאלו לפשר הדבר, ובעיקר עניין אותו לדעת מי הוא זה אשר לימדו דוקא את הפסוק הזה?!

והלה סיפר לו כי אף אחד לא טרח ללמדו, אלא הוא למד אותו מעצמו, במחנה השמדה של הנאצים, בימי מלחמת העולם השנייה, ומעשה שהיה, כך היה.

באותו המחנה היה יהודי אחד שהנאצים ימ"ש חייבו אותו לטעון על גבו שק כבד, שמשקלו היה יותר מחמישים קילו, ולהעלותו למקום גבוה, ומשם להורידו, ושוב להעלותו על גבו למקום הגבוה, וחוזר חלילה. ובכל פעם שהיה מתאמץ לעלות עם השק הכבד, הוא היה אומר לעצמו "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב, מרוב כל!". וכך הוא היה חוזר ואומר את הפסוק בעת שירד, ושוב היה

חוזר ואומרו בעת שעלה עם השק הכבד. כך יצא, ששמעתי אותו אומר את הפסוק הזה פעמים רבות, עד שנחרט הפסוק הזה בלבי לעד.

שאל רבי יעקב את הזקן: מי היה אותו היהודי? והוא ענה לו: זה היה הרבי מקלויזנבורג.

הרבי מקלויזנבורג איבד לפני שנכלא במחנה את כל משפחתו, את אשתו ואת אחד עשר ילדיו, ואת כל בני קהלתו, ובכל זאת הוא לא נבוך, ולא איבד את עשתונותיו. ובהיותו כלוא במחנה, כשהוא נושא משא כבד על גבו, הוא ידע והבין כי השואה שאירעה לעם ישראל וכל סבלו, הוא מחמת אותו הפסוק שכתוכחה "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב, מרוב כל". ואת הפסוק הזה הוא שינן לעצמו ללא הרף!

אם נעמוד ונתבונן, מנין היתה לרבי קלויזנבורג הבחנה כה בהירה, שכל הסבל העובר עליו ועל כלל ישראל, הוא רק משום חסרון השמחה בשלימות בעבודת ה', וכיצד הכרה זו מילאה את כל ישותו עד שבכל עליה וירידה הוא הכריז עליה?

הרי כל זאת משום שהרבי מקלויזנבורג היה תלמיד חכם גאון, והתורה שבקרב הרחיבה את דעתו, והאירה לפניו את האמת, שאין זה סבל גרידא, אלא תיקון חסרון של שלימות בעבודת ה' בשמחה ובטוב לבב.

איך זכו בני ישראל להתעלות בחמישים יום מצאתם ממצרים, לקבלת התורה?

חז"ל [במכילתא, הובאו דבריהם ברש"י] דרשו את המילה "חמושים", שהיא מלשון "חמישית". ובא הכתוב לומר, שרק חלק אחד מתוך חמשה חלקים של כלל ישראל זכה לצאת ממצרים, ואילו יתר ארבעת החלקים של העם, שהם רובו המכריע, שלא רצו לצאת, מתו בשלשת ימי האפילה של מכת חושך,

ויש לנו להתבונן בדברי חז"ל אלו:

ראשית, לשם מה יש לפרסם ולהודיע כי הרוב הגדול של בני ישראל לא זכו לצאת?

ושנית, מדוע אכן הם לא רצו לצאת משעבוד מצרים?

שהרי אי אפשר לומר שהיה להם חסרון באמונה, כי אפילו פרעה והמצרים כולם האמינו בה' לנוכח הניסים הגדולים שראו, אלא שהקב"ה הכביד את לב פרעה. ולולי הכבדת הלב, היה פרעה עצמו משלחם מארצו. ואם כן, לכלל ישראל, שלא היתה להם הכבדת הלב, לא היתה שום מניעה שתעצור אותם מלצאת ממצרים וללכת אחרי הקב"ה, אחרי שכולם האמינו בו, וראו את ידו הגדולה, ואם כן, התמיהה גדולה עד מאד, מדוע רוב בני ישראל לא עשו כן?

ומצד שני, יש לנו להתבונן בדברי השבח הגדולים שנאמרו כלפי המיעוט של בני ישראל שכן זכו לצאת ממצרים, שהרי כך אומר הכתוב בספר ירמיה:

"זכרתי לך חסד נעורייך, אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר, בארץ לא זרועה".

ודברי הכתוב הללו, המגדירים את הסכמתם לצאת אחרי הקב"ה למדבר כמעשה "חסד", טעונים ביאור: הרי בני ישראל ראו את נפלאות ה', ונוכחו ביכולתו לשנות את כל מהלך הטבע. ואם כן, איזה קושי היה להם להאמין שהקב"ה יפריח להם את המדבר, ויכלכל אותם שם שלא כדרך הטבע. ומדוע נחשבת יציאתם אחרי הקב"ה כענין של "חסד" מיוחד, עד כדי כך, שהקב"ה זוכר חסד זה כל הזמן, וכאילו הוא "מתגעגע" לאותו חסד נעורים!?

ונראה לומר, שיש שני אופנים של קידוש ה':

האחד, כאשר האדם עומד בפני הברירה, או לעבור עבירה חמורה, שדינה "יהרג ואל יעבור", או להיות מושלך בכבשן האש.

והשני, כאשר האדם מצווה להכנס לכבשן האש, תוך הבטחה של הקב"ה, שלא יאונה לו מאומה.

המדריגה של מסירות נפש להשרף על קידוש ה' היא אמנם גדולה מאד, אך לא פחות ממנה גדולה היא המדריגה להכנס לכבשן האש תוך הבטחה של הקב"ה להנצל!

כי גם אם יבטח האדם בה', ויאמין בכל לבו כי הקב"ה יעמוד בהבטחתו, והוא לא ישרף באש, בכל זאת, הוא לא יכנס לאש במהירות וללא היסוס אלא יצעד לאטו, פסיעה אחר פסיעה, כדי לחוש בבטחה שאכן הוא לא נשרף.

עם ישראל בהיותו במצרים, לא היה מובטח כלל כי בצאתו למדבר יהפוך הקב"ה את המדבר לגן ירק או לפרדס של עצי פרי. אלא, להיפך, הוא ידע בבטחה, שהוא עומד לצאת למקום מדבר וציה, בלי מקורות של אוכל ומים, למקום שמהלכים בו נחשים ארסיים ועקרבים, והסכים לצאת כך רק על סמך הבטחתו של הקב"ה שבכל זאת הוא ישאר בחיים.

הנסיון הזה, שעמד לפני עם ישראל, שוה לנסיון של כניסה לאש מתוך בטחון שלא להשרף. ודרגה גבוהה זו של בטחון בה' לא היתה לכלל ישראל אלא רק לחמישית מהם, ואילו ארבעת החלקים האחרים של העם, הגם שהיו מאמינים גמורים, לא היתה להם מדריגת בטחון כה גבוהה, ולכן הם לא זכו לצאת ממצרים.

אמנם, אם היה הקב"ה מבטיח להם שהוא יהפוך את המדבר למקום פורח, לא היתה להם כל בעיה להאמין בכך, שהרי הם ראו אותות ומופתים בשינוי הטבע בבריאה במשך שנה שלימה. אבל לא היתה להם הבטחה שכזאת! הנסיון שעמד לפניהם היה, להכנס למדבר כמו שנכנסים לאש, מתוך בטחון בה' שלא ימותו!

ולכן, רק לחמישית מבני ישראל היה את העוז לצאת למדבר מתוך בטחון מוחלט שגם במדבר יהיה להם אוכל ומים. ופירסם אותם הכתוב, ואמר, שלחמישית מבני ישראל היתה מדריגה כה גבוהה, הנחשבת כ"חסד" כלפי הקב"ה. אבל לארבעת החלקים האחרים, על אף שהיתה להם אמונה בה', כיון שלא היתה להם הנכונות ללכת אחרי ה' במדבר מתוך בטחון שלא ימותו בו, לא היתה הזכות לצאת ולהגאל.

ואותם ה"חמושים" מבני ישראל, שהיו במדרגה כה גבוהה של נכונות לקידוש ה', זכו מכח מדרגתם כעבור חמישים יום בלבד, למעמד הר סיני, והקדימו ואמרו נעשה ונשמע, עד כי הקב"ה בעצמו ובכבודו אמר: מי גילה רז זה לבני?

וגם אנו, צאצאיהם, יש לנו את הכח לבטל את דעתנו לדעת קונינו, כשם שהיתה להם הנכונות לבטל דעתם ומוחם לדעת קונם!

ההכנה הנפשית לקראת חג הפסח

ההכנה לחג הפסח כוללת מצוות מעשיות רבות. אך יחד עם ביעור החמץ ואפיית המצות, מן הראוי להכין גם את הנפש לקראת החג הגדול הזה.

וכמו שנוכחנו במאמר זה, שהתרוממות הנפש של כלל ישראל ביציאת מצרים ובמעמד הר סיני נעשתה בשלבים, שלב אחר שלב, כדי לעשותנו מוכנים וראויים להגיע לפסגה הגבוהה ביותר. אבל לא תיתכן קפיצה למדרגה רוחנית גבוהה בבת אחת, אלא רק בהדרגה.

בחג הפסח, עם מצוותיו המרובות, אנו מסוגלים להתרומם, ולהציב את עצמנו במדרגה רוחנית גבוהה יותר. ולכן, בימים הבאים עלינו לטובה, כדאי שנקדיש זמן לריכוז המחשבה, לבסס בהכרתנו כי אנו בנים אהובים למקום.

כאשר הכרה זאת תהיה הכרת יסוד של חיינו, הרי כל מעשינו ומחשבותינו יהיו סביב נקודה אחת, כיצד עלינו לנהוג כבנים אהובים לאבינו שבשמים. כי אין דומה מעשהו והרגשתו של אדם המחוייב לעשות דבר מה, למי שעושה זאת בידעיה ובהרגשה שהוא עושה דבר זה **עבור מי שאוהב אותו!**

ההכרה הזאת, היא השילוב הנפלא בין שני הדברים היסודיים של אמונתנו, יציאת מצרים ומעמד הר סיני. שהרי בדברה הראשונה אומר הקב"ה: **"אנכי ה' א-לקיך, המתגלה לפניך ומדבר אליך עתה בהר סיני, אשר הוצאתיך מארץ מצרים"**, כי **"כדאית היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי"**.

דהיינו, האמונה בה' והשיעבוד אליו אינם אמונה וחיוב שיעבוד גרידא, אלא זו היא אמונה **בה' ובאהבתו אלינו**, אהבה שהתגלתה ביציאת מצרים ובמתן תורה.

ולכן, **כל מעשה עבודתנו צריכים להיות מיוסדים על הכרה זו, כי בנים אהובים אנו להקב"ה, ועושים את רצון ה' אוהבינו.**

ההבדל בין הראיה בים סוף ובין הראיה במעמד הר סיני

לפני מעמד הר סיני, אומר הכתוב: "ויאמר ה' אל משה: הנה אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך, **וגם בך יאמינו לעולם**" (שמות יט, ט). דהיינו, כאשר יראו בני ישראל את מסירת התורה מהקב"ה לעם ישראל באמצעות משה רבינו, אז הם יאמינו במשה בודאות, ויכירו שהוא שליח ה', אשר תפקידו הוא להביא את דבר ה' אל עמו ישראל.

עוד אומרת התורה לפני מעמד הר סיני, כי כדי שיהיו בני ישראל ראויים לקבל את התורה, עליהם להתקדש ולהתכונן לקראת המעמד הגדול הזה, וכדברי הכתוב "ויאמר ה' אל משה: לך אל העם וקידשתם היום ומחר, וכיבסו שמלותם. והיו נכונים ליום השלישי, כי ביום השלישי יֵרַד ה' לעיני כל העם על הר סיני" (שמות יט, י-יא).

ומשמעות הדברים היא, שרק לאחר שבני ישראל יתקדשו ויכינו עצמם למעמד, רק אז ירד ה' "לעיני כל העם", ורק אז הם יזכו לראות במראה הנבואה, בהקיץ, כמדרגת הנבואה של משה רבנו, את התגלות הקב"ה על הר סיני, ורק אז הם יאמינו במשה רבינו שהוא שליח ה'.

ומבואר בתורה, כי מבלעדי ההכנות הללו, לא היו מסוגלים בני ישראל להגיע אל המדרגה הגבוהה הנדרשת כדי לראות את ההתגלות שבמעמד הר סיני.

ונשאלת השאלה: הרי גם בקריעת ים סוף, אחרי שראו בני ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, הם שרו שירה לה', את שירת הים, והכריזו בה "זה א-לי ואנוהו". ואמרו על כך חז"ל, שהתגלות השכינה היתה כה מוחשית בקריעת ים סוף עד כי אפילו שפחה ראתה על הים יותר מאשר נביאי ישראל, והשפחה הצביעה באצבע יחד עם בני ישראל, ואמרה "זה א-לי". ואם כן,

אם היו בני ישראל [ואפילו שפחה] מסוגלים לראות את ה', ולהעריך את מציאותו והשגחתו ללא כל הכנה, מדוע קבע הקב"ה תנאים מוקדמים של פרישה מנשותיהם, התקדשות וכיבוס בגדיהם, לפני מעמד הר סיני?

ושאלה נוספת יש לשאול: הרי כבר לאחר קריעת ים סוף העידה התורה על ישראל שהאמינו "בה' ובמשה עבדו" בראותם את כל הניסים שהתרחשו לעיניהם על ידי משה בשליחותו של הקב"ה, ואם כן, מדוע אומר הכתוב לגבי מעמד הר סיני "וגם כך יאמינו לעולם", ומשמע מזה שעד אתה לא האמינו!?

על השאלה האחרונה עונה הרמב"ם, שלפני מעמד סיני לא היה מעמדו של משה בעיני בני ישראל, כנביא וכמעביר את דבר ה', מעמד מוחלט לגמרי, למרות כל האותות והמופתים.

וזה הוא לשון הרמב"ם שם [פרק ח' הלכה א']:

משה רבינו, לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה. [כיון] שהמאמין על פי האותות, יש בלבו דופי, [היות] שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף. אלא כל האותות שעשה משה במדבר - לפי הצורך [של הענין] עשאו, לא להביא ראיה על הנבואה:

היה צריך להשקיע את המצריים - קרע את הים, והצלילן בתוכו.

צָרְכָנוּ לַמִּזֶּן - הוריד לנו את המן. צָמְאוּ - בקע להן את האבן.

כפרו בו עדת קרח - בלעה אותן הארץ. וכן שאר כל האותות.

ובמה האמינו בו? - במעמד הר סיני! שענינו ראו ולא זר, ואזנינו שמעו ולא אחר, האש והקולות והלפידים.

הוא [משה רבינו] נגש אל הערפל, והקול מדבר אליו, ואנו שומעים: משה, משה! לך אמור להן כך וכך!

וכן הוא [הכתוב] אומר: "פנים בפנים דבר ה' עמכם".

ונאמר "לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת [כי אם עמנו]".

ומנין שמעמד הר סיני לבדו היא הראיה לנבואתו שהיא אמת שאין בו דופי? שנאמר "הנה אנכי בא אליך בעב הענן, בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם כך יאמינו לעולם". מכלל [לשון הכתוב הזה אתה למד], שקודם דבר זה, לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם, אלא נאמנות שיש אחריה הרהור ומחשבה:

יסוד דבריו של הרמב"ם הוא, שכאשר אמונה נשענת על אותות וניסים בלבד, "יש אחריה הרהור ומחשבה". כי טבעו של אדם להרהר, שמא האותות והנסים הללו הם תוצאה של מעשי כישוף, ותו לא.

ולכן, כדי שלא יהיה כל ספק בדברי משה הם דברי ה' אל עם ישראל, וכי משה רבינו הוא שליחו הנאמן, באה ההתגלות הגדולה במעמד הר סיני, והוכיחה להם באופן מוחלט את שליחותו של משה ואת נאמנותו.

נמצינו למדים מדברי הרמב"ם הללו, כי בקריעת ים סוף, על אף שאפילו השפחה ראתה את התגלות ה' במדרגה כזו שאפילו יחזקאל הנביא לא זכה לה, בכל זאת, היה מקום לאנשים לפקפק בשליחותו של משה רבינו.

כי אף על פי שהכתוב מעיד "ויאמינו בה' ובמשה עבדו", בכל זאת, אין זו אמונה מוחלטת שאין אחריה כל הרהור ופקפוק, ועדיין יתכן שיהיה מישהו שיחשוב שמשה רבינו אינו שליח ה', אלא כל המופתים שהתרחשו נעשו על ידי כישוף.

ולכן, רק במעמד הר סיני, כאשר נוכחו כלל ישראל לראות במראה הנבואה את התגלות הקב"ה, ולשמוע כיצד השכינה מדברת מגרונו של משה רבינו, רק אז הם האמינו במשה רבינו אמונה מוחלטת.

אלא, שלדרגה הרוחנית הגבוהה הזאת, שהיתה דרגה גבוהה יותר ושונה לחלוטין מהתגלות בקריעת ים סוף, היה צורך בהכנה של טהרה והתקדשות.

כי כדי שיהיה אדם ראוי לקבל את השפעת הקדושה, עליו להיות מסוגל להפנים אותה במדרגה גבוהה מאד. וביחוד, כפי שמבאר הרמב"ן, השפעת הקדושה של מעמד הר סיני השפיעה על נפשות עם ישראל **בכל הדורות!**

[כך גם מצינו אצל אברהם אבינו, בעת שלקח את בנו יצחק אל העקידה, והתלוו אליו אליעזר עבדו וישמעאל בנו. וכאשר התקרבו אל הר המוריה, שאל אברהם את כולם האם הם רואים משהו בראש ההר. ישמעאל ואליעזר אמרו שאין הם רואים דבר, ואילו יצחק השיב שהוא רואה ענן על ראש ההר. ומכאן הסיק אברהם, שאליעזר וישמעאל אינם במדרגה מספקת כדי להיות נוכחים במעמד הגדול של העקידה].

וזהו המענה על השאלה הראשונה, מדוע היה צורך במעמד הר סיני בהכנות למעמד בעוד שבקריעת ים סוף היתה ההתגלות ללא הכנה מוקדמת כל שהיא. כי כדי שיוכל אדם להעריך ולהפנים כראוי את ערך התורה ואת קיום מצוותיה, עליו להיות במדרגה גבוהה ביותר, מדריגה הראויה לקבלת הקדושה, כי רק אז מקבל האדם את התורה בצורה הראויה.